

811.163.41'367.625

811.163.6'367.625

<https://doi.org/10.18485/sj.2019.24.1.47>**ЖЕЉКО С. МАРКОВИЋ***

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Hankuk University of Foreign Studies, Seoul

Department of South Slavic Studies

Оригинални научни рад

Примљен: 09. 10. 2018.

Прихваћен: 15. 01. 2019.

СРПСКИ И СЛОВЕНАЧКИ ГЛАГОЛ *ГЛЕДАТИ* С ПРЕДЛОШКО-ПАДЕЖНОМ ДОПУНОМ *У/В* + *АКУЗАТИВ*

У раду су разматрана семантичка својства предикације српског и словеначког глагола *гледати* када му је допуна акузатив с предлогом *у/в* којом се означавају два типа спацијалног детерминатора. Исказима са спацијалним детерминатором првог типа реферише се о перцептивној радњи при којој је перципијентов поглед усмерен на спољашност ентитета израженог номиналном фразом предлошке конструкције. У исказима са спацијалним детерминатором другог типа перципијентов поглед се пружа у унутрашњост ентитета. Глагол *гледати* у комбинацији са спацијалним детерминатором првог типа близак је значењски глаголу *гледати* са аргументом перцептивног објекта кодираним у слободном акузативу. Основна разлика међу њима огледа се у томе што се предлошки акузатив не може односити на неко дешавање. На другој страни, анализирана језичка грађа не даје довољно потврда за тезу појединих аутора како се предлошким акузативом у односу на слободни акузатив у већој мери истиче ментална усмереност перципијента на перципирани ентитет.

Кључне речи: глаголи визуелне перцепције, глаголске допуне, предлошки акузатив, слободни акузатив, аргуменатске улоге.

*zeljkom109@gmail.com

Глагол *гледати* главни је представник агентивне групе глагола визуелне перцепције у српском језику.¹ Поред обележја *визуелни перцептивни акт* – које представља интегралну сему целокупног семантичког поља глагола визуелне перцепције те је, будући да се појављује у значењском склопу свих њих, као такво недистинктивно – за унутрашњи семантички садржај глагола *гледати* релевантна су једино обележја ситуационе темпоралне структуре њиме исказане перцептивне радње, тј. обележја: [- статично], [+ трајно], [- теличко].² Сви остали агентивни трајни глаголи визуелне перцепције у свом семантичком садржају, поред интегралне семе и обележја ситуационе темпоралне структуре, садрже барем једно диференцијално обележје које их издваја од глагола *гледати*. Тако се на пример глагол *посматрати* у односу на глагол *гледати* одликује присуством додатне значењске компоненте којом се истиче повишен степен перципијентове пажње,³ док се глагол *вирити* издваја по значењској компоненти којом се указује на прикривеност остваривања перцептивне радње. Ниска спецификованост унутрашњег семантичког садржаја глагола *гледати* праћена је на спољашњем плану нерестриktivношћу његове предикатско-аргументатске структуре. Нуклеарна предикација овог глагола може садржавати десни аргумент како у семантичкој улози перцептивног објекта (кодираног у слободном акузативу: *Петар је [...] гледао погажено жито поред пута* [Булатовић – Петао, 14]), тако и у улози спацијалног детерминатора (исказаног прилогом или предлошко-падежном конструкцијом: *Гледао сам напред и помало убрзавао корак* [К]; *Гледао сам по соби* [Марковић, 104]), а може бити и без десног аргумента (*И ја овако лежим, жмурић или гледам* [Булатовић – Петао, 97]).⁴ Насупрот томе, предикација значењски спецификованијих глагола обично је селективна па тако глагол *посматрати* по правилу наступа с десним аргументом улози перцептивног објекта (*Расимов је пос-*

¹ Агентивним перцептивним глаголима исказује се перцептивни акт који се остварује вољном активношћу перципијента. Насупрот њима експеријентални глаголи означавају перцептивни акт настао као резултат процеса обраде информација који се одвија изван перципијентове вољне сфере. Уколико се ради о домену визуелне перцепције, у српском главни представник ових других јесте глагол *видети*.

² Обележја ситуационе темпоралне структуре репрезентују карактеристике развојног тока неке ситуације. На основу њих све се ситуације могу класификовати у неколико основних ситуационих типова (в. Вендлер 1967; Смит 1991; Орешник 1994). Класификациони модел Смитове (1991: 30) обухвата обележја [\pm статично], [\pm трајно], [\pm теличко], те се тако на једној страни издвајају стања – статичне и хомогене ситуације што трају извесно дуже или краће време (обележја: [+ статично], [+ трајно]) – а на другој динамичке ситуације које се даље разврставају у односу на то да ли су трајне или тренутне и да ли имају неки природан завршетак, резултат чијим се остварењем заокружују (обележје [+ теличко]), или им је завршетак произвољан – када једноставно престану, а престанку не следи било какав непосредан резултат (обележје [- теличко]).

³ Уп. лексикографску дефиницију овог глагола у РМС и РСЈ: „пажљиво гледати у кога или што” (РМС); „пажљиво гледати у некога или нешто” (РСЈ).

⁴ Предикације глагола *гледати* са изостављеним десним аргументом и с десним аргументом у семантичкој улози објекта перцепције разматране су у Марковић/Ђукановић 2012.

матрао чашу, вотку у њој, и на вотки [...] замућену слику Дарје Анатоловне [Пекић, 171–172]; *Придошли ћутке и неутрално посматрају призор* [Марков, 299–300]), док глагол *вирити* карактерише обавезно присуство аргумента у улози спацијалног детерминатора (*Одискринувши ћебе, он је вирио кроз прозор* [К]; *Не знаш да је непристојно вирити у туђу кућу?* [И]; *Понекад га и видим како вири иза завесе* [Петровић, 244]).

Српском глаголу *гледати* еквивалентан је у словеначком језику, поред његовог словеначког пандана (*gledati*), и глагол *zreti*. У српском језику је *зрети*, као глагол визуелне перцепције, изашао из употребе због хомонимијске колизије са *зрети* у значењу 'сазревати' (Скок 1988: III, 661).⁵ У словеначком је хомонимијска колизија уклоњена тако што је у значењу 'сазревати' усвојен глагол *zoreti*, преиначен из **zoriti*, некадашњег итератива од **zbrěti* (у значењу 'сазревати') (Сној 2003: 859).

На међусобни однос двају словеначких глагола осврнућемо се укратко нешто касније, а сада прелазимо на разматрање значењских својстава предикације глагола *гледати* у српском и словеначком језику када за свој десни аргумент има спацијални детерминатор у лику предлошко-падежне конструкције *у/в+ N_{acc}*, што је и централни предмет овог рада. Посебну пажњу посветићемо односу овакве предикације глагола *гледати* према оној која садржи десни аргумент у семантичкој улози перцептивног објекта (исказаног слободним акузативом).

Предлошко-падежном конструкцијом *у/в+ N_{acc}*, када је она допуна глагола *гледати*, изражавају се два типа спацијалног детерминатора – спацијални детерминатор типа *крајње тачке* и (ређе) спацијални детерминатор типа *перципираног простора*.⁶ Исказима са спацијалним детерминатором првог типа

⁵ Проучавајући текст *Маријиног јеванђеља*, Ј. Грковић-Мејдор (2008: 68; 2011: 15) примећује да се као основни агентивни глагол визуелне перцепције експеријенталном видџти супротставља збрџти, док се гадати у целом тексту појављује само једанпут. На основу тога ауторка износи претпоставку да је у ћирилометодијевском језику базична дистинкција била видџти : збрџти, а да гадати почиње да замењује збрџти тек после губљења слабих полугласника које је узроковало хомонимију овог глагола са 'зрети (сазревати)'.
⁶ Семантичка улога спацијалног детерминатора као аргумента глагола визуелне перцепције обухвата шест различитих типова (Марковић 2012: 80): *почетна тачка* – место са којег је управљен перципијентов поглед (*Људи вире из јарка крај пута...* [К]); *крајња тачка* – ентитет на који је усмерен перципијентов поглед (*Примакох се прозору и погледах на улицу* [К]); *перципирани простор* – тродимензионални простор у оквиру којег се простире или на који је усмерен перципијентов поглед (... *завири у кућу, где жене режу хлеб и соли купус за први оброк...* [Тишма, 269]); *директив* – правац у коме је усмерен перципијентов поглед (... *ипак чека тамо [...] и гледа према контролном торњу* [Пекић, 432]); *транзитив* – виртуелна линија којом се простире перципијентов поглед (... *у сумраку је ослонила главу на бочно стакло и гледала низ пут* [Марковић, 186]); *дистрибутив* – спацијални детерминатор у чијем је саставу више локализатора на које се перцептивна радња усмерава сукцесивно (*Ишао је из села у село, завиривао по шталама и склоништима...* [Булатовић – Петао, 78]).

реферише се о перцептивној радњи при којој се перципијентов поглед задржава на спољашности локализатора (израженог номиналном фразом у оквиру предлошко-падежне конструкције). У исказима са спацијалним детерминатором типа перципираног простора перципијентов поглед се пружа у унутрашњост локализатора. У реченици *Марко је гледао у кутију на столу* / *Marko je gledal v škatlo na mizi* конструкцијом $u/v + N_{acc}$ исказан је спацијални детерминатор типа крајње тачке, док је у реченици *Марко је гледао у кутију да види шта је у њој* / *Marko je gledal v škatlo, da vidi, kaj je v njeji* с том конструкцијом исказан спацијални детерминатор типа перципираног простора.⁷

Глагол *гледати* с допуном $u/v + N_{acc}$, где је локализатор крајња тачка на коју је усмерен перципијентов поглед, блиског је значења с глаголом *гледати* који има допуну у слободном акузативу. Основна значењска разлика међу њима огледа се у томе што се предлошки акузатив не може односити на неко дешавање, обично исказано глаголском или девербативном именицом. (Не можемо нпр. рећи *Гледао је у полетање авиона* / *Gledal je v vzletanje letala* или *Гледао је у децују игру* / *Gledal je v otroško igro*, већ само *Гледао је полетање авиона* / *Gledal je vzletanje letala*, одн. *Гледао је децују игру* / *Gledal je otroško igro*.) Другим речима, акузатив с предлогом u/v , као комплемент глагола *гледати*, комутабилан је са слободним акузативом уколико се овај односи на изоловане ентитете или групе ентитета, али не и на дешавања у која су ти ентитети укључени, па се може рећи *Гледао је авион који је полетао*, као и *Гледао је у авион који је полетао*, али само *Гледао је полетање авиона*, а не и *Гледао је у полетање авиона*. На другој страни, предлошким акузативом се истиче усмереност перципијентовог погледа, у предњи план се ставља управљеност перципијентових очију на неки ентитет (или групу ентитета) у простору, чиме као да се предочава виртуелни пут што их повезује.⁸

Поједини су аутори мишљења да се конструкцијом $u + N_{acc}$ уз глагол *гледати* истиче перципијентова ментална усмереност. Тако Станојчић говори о употреби ове конструкције у функцији „истицања усредсређеног начина на који се радња означена глаголом врши” (1967: 118), а Д. Кликовац (2000: 209), слично томе, да ова конструкција „уноси додатну нијансу усредсређености на локализатор, док је сам акузатив неутралан у овом погледу”. У основи исто становиште, само у дијахроном контексту, заузима и Ј. Грковић-Мејџор (2008: 66). Анализирајући старословенске глаголе визуелне перцепције на основу корпуса Маријиног јеванђеља, она закључује да се слободним акузативом уз глагол зрѣти 'гледати' „само исказује објекат на који је визуална перцепција

⁷ Перципирани простор обично се налази унутар неког садржатеља. (О садржатељима и „сликовној схеми” садржавања в. опширно у Кликовац 2000.)

⁸ О истицању усмерености перципијентовог погледа, као значењској нијанси која се уноси употребом акузатива с предлогом u , говоре такође В. Петровић (1992: 163) и Н. Арсенијевић (2003: 155).

усмерена”, док се предлошким акузативом „наглашава усмереност пажње” (с тим што уз зрџтти акузатив стоји у свези са предлогом на).⁹

Ми смо пак склонији мишљењу да се значењска компонента менталне усмерености, повишеног степена пажње, одн. „усредсређености”, уноси пре свега употребом одговарајућих адвербијала. Уколико кажемо да *Марко гледа у слику на зиду*, тиме нисмо ништа више истакли степен Маркове усредсређености, него да смо рекли да *Марко гледа слику на зиду*, нити смо уопште назначили да је Марко приликом гледања слике усредсређен, можда је, напротив, у оба случаја веома расејан. Маркову усредсређеност истаћи ћемо нпр. употребом начинског прилога *заинтересовано*, свеједно да ли у реченици с предлошким или слободним акузативом, па је Марко, и ако *заинтересовано гледа у слику* и ако *заинтересовано гледа слику*, у оба случаја усредсређен на слику.

Исто тако, глагол *гледати* може бити модификован адвербијалима који упућују на перципијентову апатичност и духовну одсутност, независно од тога да ли му је допуна у слободном акузативу или акузативу с предлогом *у/в*, уп.:

Старац га је тупо гледао (Булатовић – Петао, 87) / *Starec ga je topo gledal* (Bulatović – Petelin, 79);

И даље је тупо гледао у мене (Марковић, 269) / *Še naprej je zmedeno gledal vame* (Marković, 281).

Да се *гледати* са слободним акузативом и *гледати* с предлошким допуном *у/в* + акузатив у свом значењском спектру углавном преклапају, види се и по томе што се у преводима са српског на словеначки и обратно срећу примери супституције слободног акузатива предлошким акузативом и, исто тако, примери са слободним акузативом тамо где је у изворном тексту предлошки акузатив, уп.:

Суарез је гледао у дете (Пекић, 464) / *Suarez je gledal otroka* (Pekić, 448);

S priprtimi očmi sem gledal jeklenosive valove (Zupan – Igra, 168) / *Жмиркајућу, гледам у челичносиве таласе* (Зупан – Игра, 185);

... gledam v obraz španskega ministra, ki govori na televizijskem zaslonu (Zupan – Menuet, 367) / *... gledam lice španskog ministra koji govori sa ekrana televizora* (Зупан – Менует, 426).

⁹ Као потврду за своју тезу Ј. Грковић-Мејдор истиче пример *и вѣдѣ въ сѣдѣннѣи очн вѣашѣте зѣрашѣти на нь* (Лк 4: 20), у којем је преводилац за превод грчког глагола *ἔτινεν* – чије је значење, по наводима ауторке, *’гледати пажљиво, нетремице’* – употребио глагол *зрџтти* са предлошким акузативом. Ово преводиочево решење би се, међутим, могло тумачити и на другачији начин. Наиме, пошто се у наведеном примеру у улози реченичног субјекта појављују *очи*, можда је преводилац предлошким акузативом хтео – уколико се уопште може говорити о свесном хтењу – да посебно истакне њихову управљеност на ентитет у улози локализатора. У савременом (и слободнијем) преводу Комисије Синода СПЦ (Београд, 1984) ова управљеност очију још је више истакнута: *и очи свију у синагоги бијаху упрте у њега* (Лк 4: 20).

У преводу Камијевог романа *Странац* преводилац на српски често уз глагол *гледати* употребљава предлошки акузатив, док преводилац на словеначки, насупрот томе, обично употребљава слободни акузатив, одражавајући на тај начин верније структурални лик допуне глагола 'гледати' (фр. *regarder*) у изворном тексту, нпр.:

Гледали су у сандук, или у свој штап, или у било шта, али су гледали само у то (Ками, 17) / *Gledali so ali krsto ali svoje palice ali karkoli, a gledali samo tisto stvar, ki so jo gledali* (Ками, 46) / *Ils regardaient la bière ou leur canne, ou n'importe quoi, mais ils ne regardaient que cela* (Camus, 20);

Гледао је у врх својих ципела (Ками, 36) / *Gledal je konici svojih čevljev* (Ками, 65) / *Il regardait la pointe de ses souliers* (Camus, 65).

Дешава се међутим и обратно – да у српском преводу стоји слободни акузатив наспрам предлошког у словеначком, уп.:

Гледао је небо кроз решетке (Ками, 90) / *Gledal je skozi šipe v nebo* (Ками, 114) / *Il regardait le ciel à travers les barreaux* (Camus, 180).¹⁰

Усмереност перцепијентовог погледа посебно се истиче ако се уз конструкцију $у/v + N_{acc}$ употреби прилог *право* / *naravnost*:

... млади човек и жена с двоје насмејане деце гледају право у објектив (К);
Trikrat je zapiskal svojo pesem in je gledal naravnost v goščavo (KN).

Погрешна је, међутим, тврдња Душке Кликовац (2000: 210) да употреба прилога *право* захтева конструкцију $у + N_{acc}$. (Као илустрацију за ову своју тврдњу Д. Кликовац наводи пример *... мој муж је стављао шешир и гледао право у мајора...*, закључујући да се не може рећи *гледао је право мајора*). Мада је прилог *право* свакако уобичајенији уз предлошки акузатив, он се, ипак, може употребити и са слободним акузативом уколико заузима одговарајућу позицију у реченици. Овај прилог, наиме, не може стајати испред слободног акузатива, али се у одговарајућем контексту може наћи у некој позицији иза њега, као у следећем примеру: *Она је сад стасита плавуша (...) која га гледа право својим као дим сивим очима* (Тишма, 51). Уп. и овај преводни пример: *Гледала ме је право, тако право да бих скоро скренуо поглед* (Космач, 30), који је по свом реченичном склопу подударан са изворним словеначким примером: *Gledala me je naravnost, tako naravnost, da bi skoraj umaknil svoj pogled* (Космач, 37) (тобожњу условљеност употребе прилога *право* употребом конструкције $у +$

¹⁰ Француски глагол *regarder* + номинална фраза (директни објекат) одговара српском и словеначком *гледати* + N_{acc} и *гледати* + $у/v + N_{acc}$ (где је предлошко-падежном конструкцијом исказан спацијални детерминатор типа крајње тачке). Глагол *regarder* као допуну може имати и конструкцију предлог + номинална фраза еквивалентну српској и словеначкој конструкцији $у/v + N_{acc}$, али се у том случају овом конструкцијом исказује спацијални детерминатор типа перципираног простора. У француској конструкцији тада стоји предлог *dans*:

Il regardait la boîte = *Гледао је кутију* или *Гледао је у кутију* (перципира се спољашност предмета);

Il regardait dans la boîte = *Гледао је у кутију* (перципира се унутрашњост предмета).

N_{acc} Душка Кликовац иначе наводи као један од доказа за своју тезу да се том конструкцијом уноси значење „усредсређености”).

Ако је ентитет ка којем је поглед усмерен концептуализован као дво-димензионални простор без каквих изразитих детаља – типичан је пример таквог ентитета *под* или *зид* – акузативом с предлогом *у/в* обично се имплицира фиксираност погледа за неку тачку на том ентитету, док се слободним акузативом пре упућује на померање погледа у границама ентитета, нпр. са циљем да се утврде неке његове карактеристике (уп.: *Гледао је зид. Није му се допало како је окречен / Gledal je steno. Ni tu bilo vŕeč, kako je pobeljena*) (у вези с тим уп. и Кликовац 2000: 210).

У примерима:

Тражио је да га гледам у очи (Марковић, 12) / *Zahteval je, da ga gledam v oči* (Marković, 14),

... није имао куд, јер га је крупно гледала: право у очи (Петровић, 198),

Zagrabil sem ga za vrat, (...) zraven pa gledal njegovo sestrico naravnost v njene lepe sinje oči (Hudej, 32–33),

у којима се у саставу спацијалног детерминатора *у/в* + N_{acc} као локализатор појављују *очи*, присутан је и аргумент у улози објекта перцепције (исказан слободним акузативом). Ту је, међутим, рематизован, истурен у предњи план локализатор, у питању је – да се послужимо језиком психологије опажања – својеврстан ефекат издвајања фигуре из позадине, где је „позадина” аргумент у улози објекта перцепције (то је и разлог што се конструкција *у/в* + N_{acc} у оваквим случајевима може сматрати аргументом, а не сателитом, без обзира на присуство аргумента перцептивног објекта).¹¹

Употребом посесивног датива, којим се исказује посесор локализатора *очи* у у оквиру конструкције *у/в* + N_{acc} , постиже се сличан ефекат као и када се у комбинацији са овом конструкцијом употреби слободни акузатив:

Док је говорио нсу, гледао му је право у очи... (К);

Poljanec tu gleda v oči in molči (KN).

Иако су као формални лик „позадине” локализатора *очи* оба падежна облика заступљена и у српском и у словеначком, приметне су разлике у погледу њихове преференције – у српском се у тој улози знатно чешће користи слободни акузатив, док је у словеначком уобичајенији посесивни датив, уп.:

¹¹ Спацијални детерминатори у основи добијају аргуменатски статус само уколико се у предикацији појављују без објекта перцепције. У супротном се сврставају у сателите (Марковић 2012: 81). Реченица *Марко је кроз прозор гледао људе на улици*, као и реченица *Марко је гледао кроз прозор*, у својој предикатској структури садржи елемент у семантичкој улози спацијалног детерминатора, у овом случају транзитива (*кроз прозор*). Међутим, статус аргумента овај елемент има једино у другом примеру, док је у првом примеру сателит.

... уверљиво шапуће Марковић и гледа старца у очи (Булатовић – Људи, 159) / ... *prepričljivo šepeta Marković in gleda starcu v oči* (Bulatović – Ljudje, 164);

C gomilom stotinarke u zdravoj шаци гледао сам је право у очи (Булатовић – Људи, 228–229) / *S svežnjem bankovcev v zdravi roki sem ji gledal naravnost v oči* (Bulatović – Ljudje, 231);

Gledala mi je naravnost v oči (Zupan – Igra, 168) / *Гледала ме је право у очи* (Зупан – Игра, 185);

Gledal sem ti v oči... (Zupan – Menuet, 236) / *Гледао сам га у очи...* (Зупан – Менует, 269).

Номинална фраза у оквиру конструкције $y/v + N_{acc}$ – када се ова као допуна глагола *гледати* комбинује са слободним акузативом или посесивним дативом – може, сем очигу, означавати и друге делове тела:

Овако ју је гледао одоздо, право у колена, трбух и чело (Булатовић – Петао, 49) / *Tako jo je gledal od spodaj, naravnost v kolena, trebuh in čelo* (Bulatović – Petelin, 45);

Ја седим на кревету и гледам је у потиљак (Марковић, 245);¹²

V kupoli stoji poveljnik tanka. Skriti partizan ti gleda v tilnik... (Zupan – Menuet, 8) / *У куполи стоји заповедник тенка. Скривени партизан му гледа у потиљак* (Зупан – Менует, 6);

Vsi smo ga gledali v spolovilo, kaj nerazvito, otroško (Zupan – Igra, 126) / *Сви смо га гледали у споловило, малецно, детиње* (Зупан – Игра, 136).

Комбиновање конструкције $y/v + N_{acc}$ са слободним акузативом или посесивним дативом, чиме се приказује однос део – целина (или општије речено: фигура – позадина) обухваћен перцептивном радњом, што смо имали у претходним примерима, обично се не користи у исказима којима се реферише о перцептивној радњи усмереној на неживе ентитете (било би прилично неубичајено рећи нпр. *Гледао је сто у ногу* / *Gledal je tizo v ного* или *Гледао је столу у ногу* / *Gledal je mizi v ного*). Само се у стилски маркираном контексту могу понекад наћи примери оваквих комбинација и када се ради о неживим ентитетима, а и тада једино са посесивним дативом, као у овим двама примерима из Булатовићеве прозе:

Клећећи, њих двојица су гледали локомотиви у клипове, цевима у пару (Булатовић – Људи, 88) / *Kleče sta zrla lokomotivi v bate, cevi in paro* (Bulatović – Ljudje, 93);

Једино је разговарао са реком. Гледао јој је у таласе који су нестајали и опет се појављивали... (Булатовић – Петао, 84) / *Pogovarjal se je edinole z reko. Zrl je v valove, ki so izginjali in se spet prikazovali...* (Bulatović – Petelin, 77).¹³

¹² Овде је преводилац на словеначки употребио глагол *opazovati* „посматрати” што је условило трансформацију локализатора у директни објекат уз који стоји посесивни атрибут као замена за директни објекат из изворног текста: *Sedel sem na postelji in opazoval njen vrat* (Marković, 259).

¹³ Смисао и синтаксички склоп првог примера делимично су измењени у словеначком преводу, будући да је у њему посесивним дативом представљен само један ентитет коме се приписују три локализатора. У изворном тексту су два посесора са по једним локализатором. У преводу другог примера посесивни датив је изостављен, што можда показује да се преводиоцу овај облик у датом контексту чинио неадекватним, иако је његова употреба у изворном тексту подржана антропоморфизацијом неживог ентитета израженом у уводној реченици примера. У оба превода је перцептивни предикат исказан глаголом *zreti*.

Глагол *гледати* са спацијалним детерминатором типа перципираног простора, може означавати перцептиву радњу којој је циљ опажање самог простора на који је перцептивна радња усмерена, као у примеру:

Изваљена наузнак, (...) гледала је вечито плачним очима у провалију неба: чинило јој се да му краја нема... (Булатовић – Петао, 5).¹⁴

Често, међутим, интенција перципијента није опажање самог простора, него неких појединости, неких других ентитета унутар њега, као што је то био случај у већ поменутом примеру са гледањем у кутију како би се утврдио њен садржај или као што имамо у овим примерима:

Седео је у загушљивом купеу (...) и гледао у велику тмину августовске ноћи. Али ништа није видео (Шћепановић, 5) / *Sedel je v zadušljivem kupeju (...) in gledal v trdo temo avgustovske noči. Pa ni nič videl* (Šćepanović, 7);¹⁵

Vsi so hoteli plačati (...) Gledali so v svoje denarnice in mrzlično vlekli iz njih bankovceз največjo nominalno vrednostjo (Hudej, 102).

Рецимо при крају још понешто о словеначком глаголу *zreti* и његовом односу према глаголу *gledati*, нарочито у погледу заступљености предлошког и слободног акузатива у предикацији ових глагола.

Глагол *zreti* означен је у ССКЈ као књишки еквивалент глагола *gledati*. Док се глагол *gledati* одликује изразитом фреквентношћу, *zreti* спада у групу ређих словеначких глагола (в. Лечич 2004: 194, 261–265). Занимљиво је да се у нашем корпусу овај глагол веома ретко појављује у делима изворно писаним на словеначком, али је релативно чест у словеначким преводима.¹⁶

Глагол *zreti* показује јасну преференцију ка допуни у акузативу с предлогом *v* насупрот допуни у слободном акузативу. Као и код глагола *gledati*, датом предлошко-падежном допуном се исказује:

спацијални детерминатор типа крајње тачке (када се перципијентов поглед задржава на спољашности локализатора):

Молчећи брадати мошки је непремично зрл в свој врček пива (Марковић, 65) / ... *ћумљиви, брадати мушкарац је нетремице гледао у чашу пуну пива* (Марковић, 60);
Zrl jenaravnostvrhobeliska (KF);

или спацијални детерминатор типа перципираног простора (када је перципијентов поглед управљен у унутрашњост локализатора):

¹⁴ И овде је у словеначком преводу предикат лексикализован глаголом *zreti*: *Zavaljena na hrbet, (...) je z večno objokanimi očmi zrla v brezno neba: zdelo se ji je, da tu ni meja...* (Bulatović – Petelin, 5).

¹⁵ У овом се примеру у улози садржатеља појављује материја, и то „нетипична” материја (тмина / tema) – о материји као садржатељу в. Кликовац 2000: 102–116.

¹⁶ Неки од примера у којима у словеначком преводу стоји *zreti* као корелат српског *гледати* већ су наведени раније.

Naslonil se je na ograjo in topo zrl v prepad, ki je zija! spodaj (KF);
Tedaj je vso mladino, ki je nemo zrla v jamo, zlomil jok... (KF).

Знатно се ређе глагол *zreti* среће с допуном у слободном акузативу. У нашем се корпусу појављује само једанпут, и то у преводном примеру *Stotnik Stillman je zrl Komarowskega* (Pekić, 433) (у изворном тексту је ту глагол *gledati* с предлошким акузативом: *Kaneman Stilman je gledao u Komarovskog* [Пекић, 449]). У електронским корпусима се *zreti* с допуном у слободном акузативу појављује на више места (нпр. *Hkrati je dotičnik odprtih ust zrl odvijajoči se promet, pešce, natančno arhitekturo...* [KF]; *Nekega jutra je iz predala potegnila vabilo, nekaj časa zrla telefonsko številko in zavrtela* [KF]), али се, по свему судећи, најпре може очекивати тамо где се допуном исказује неки апстрактан појам (уп.: *v gradu Kozlovrob (...) je leta 1319 zrl lepoto kraja (...) pesnik Dante Alighieri* [KF]; *Res je zelo čudovito zreti renesančno Italijo* [I]). Чини се да је *zreti* с допуном у слободном акузативу одлика и поетског језика (*Bele oblake sem zrl...* [KF]).

Закључак. Српским и словеначким глаголом *gledati* у свези с предлошко-падежном конструкцијом *y/v + N_{acc}* реферише се о перцептивној радњи приликом чијег извођења перципијентов поглед може бити усмерен на спољашност локализатора исказаног номиналном фразом у оквиру предлошко-падежне конструкције или може бити усмерен у његову унутрашњост. У првом случају акузатив с предлогом *y/v* комутабилян је са слободним акузативом. Насупрот томе, слободни акузатив не може по правилу бити супституисан предлошким акузативом уколико је перцептивна радња усмерена на неко дешавање. У литератури присутно становиште да се предлошким акузативом посебно наглашава ментална усмереност перципијента на локализатор, анализираном језичком грађом није у довољној мери поткрепљено. У словеначком се као књишка варијанта глагола *gledati* појављује глагол *zreti* код кога је акузатив с предлогом *v* изразито више заступљен него слободни акузатив.

ИЗВОРИ

- Булатовић – Људи: Miodrag Bulatović, *Ljudi sa četiri prsta*. Beograd: Verzal press, 1998.
- Bulatović – Ljudje: Miodrag Bulatović, *Ljudje s štirimi prsti* (prevedel Ferdinand Miklavc). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976.
- Булатовић – Петао: Miodrag Bulatović, *Crveni petao leti prema nebu*. Novi Sad: Stylos, 2000.
- Bulatović – Petelin: Miodrag Bulatović, *Rdeči petelin leti v nebo* (prevedel Dušan Dolinar). Ljubljana: DZS, 1967.

- Zupan – Igra: Vitomil Zupan, *Igra s hudičevim repom*. Zagreb / Murska Sobota: Globus / Pomurska založba, 1985.
- Зупан – Игра: Vitomil Zupan, *Igra s đavolovim repom* (preveo Živojin Pavlović). Beograd: BIGZ, 1987.
- Zupan – Menuet: Vitomil Zupan, *Menuet za kitaro*. Zagreb: Globus, 1985.
- Зупан – Менует: Витомил Зупан, *Менует за гитару* (превела Татјана Детичек-Вујасиновић). Београд: Народна књига, 1979.
- И: Српски примери пронађени на интернету помоћу претраживача Гугл.
- І: Словеначки примери пронађени на интернету помоћу претраживача Гугл.
- К: Српски електронски корпус (<http://www.korpus.matf.bg.ac.yu>).
- Ками: Албер Ками, *Странац* (превела Зорица Хаџи-Видојковић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.
- Ками: Albert Camus, *Tujec* (prevedel Jože Javoršek). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.
- Camus: Albert Camus, *L'étranger*. Paris: Gallimard, 1957.
- KN: Словеначки електронски корпус *Nova beseda* (http://bos.zrc-sazu.si/nova_beseda.html).
- Kosmač: Ciril Kosmač, *Pomladni dan*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970.
- Космач: Цирил Космач, *Пролећни дан* (превела Роксанда Његуш). Београд: Српска књижевна задруга, 1959.
- KF: Словеначки електронски корпус *FidaPLUS* (<http://www.fidaplus.net>).
- Марков: Младен Марков, *Укоп оца*. Београд: Народна књига-Алфа, 2003.
- Марковић: Veselin Marković, *Izranjanje*. Beograd: Stubovi kulture, 2001.
- Marković: Veselin Marković, *Izplavanje* (prevedel Damijan Šinigoj). Novo Mesto: GOGA, 2004.
- Пекић: Borislav Pečić, *Besnilo*. Novi Sad: Solaris, 2002.
- Pečić: Borislav Pečić, *Steklina* (prevedel Ferdinand Miklavc). Ljubljana: DZS, 1992.
- Петровић: Горан Петровић, *Ситничарница „Код срећне руке”*. Београд: Народна књига, 2005.
- Тишма: Aleksandar Tišma, *Vere i zavere*. Beograd: Prosveta, 1997.
- Hudej: Mohor Hudej, *Mumps v zrelih letih*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Шћепановић: Бранимир Шћепановић, *Уста пуна земље*. Београд: Logos-Art, 2007.

Šćerpanović: Branimir Šćerpanović, *Usta, polna prsti* (prevedel Janko Moder). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.

ЛИТЕРАТУРА

Арсенијевић 2003: Нада Арсенијевић, Акузатив с предлогом у савременом српском језику (II), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVI/2, 53–216.

Вендлер 1967: Zeno Vendler, *Linguistics in Philosophy*, Ithaca / London: Cornell University Press.

Грковић Мејдор 2008: Јасмина Грковић-Мејдор, О глаголима визуалне перцепције у старословенском и грчком, *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура* (ур. Р. Васић, И. Драгинић, К. Марицки Гађански), Београд: Друштво за античке студије / Службени Гласник, 60–71.

Грковић Мејдор 2011: Jasmina Grković-Mejdžor, Semantika glagola čulne percepcije u staroslovenskom jeziku, *Slavistična revija*, 59/1, 11–20.

Кликовац 2000: Duška Klikovac, *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*, Beograd: Filološki fakultet.

Лечич 2004: Rada Lečić, *Slovenski glagol: oblikoslovni priručnik in slovar slovenskih glagolov*, Ljubljana: Založba ZRC.

Марковић 2012: Жељко Марковић, Аргументи глагола визуелне перцепције, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LV/2, 2012, 71–84.

Марковић/Ђукановић 2013: Жељко Марковић, Маја Ђукановић, Транзитивна и интранзитивна концепција српског и словеначког глагола ГЛЕДАТИ, у: *Валентност речи и израза, морфосинтаксички, семантички и прагматички аспекти* (ур. В. Ружић, М. Алановић, Г. Штасни), Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 121–133.

Орешник 1994: Janez Orešnik, *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Петровић 1992: Владислава Петровић, Глагол гледати као синтаксичка и семантичка јединица, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXV/2, 161–167.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Нови Сад: Матица српска, 1982.

РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

Скок 1988: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: JAZU.

Смит 1991: Carlota Smith, *The parameter of aspect*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Сној 2003: Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan.

Станојчић 1967: Живојин Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића (функције синонимских односа)*, Београд: Филолошки факултет.

ССКЈ 1994: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: DZS.

SERBIAN AND SLOVENIAN VERB *GLEDATI* WITH THE COMPLEMENT *U/V* + ACCUSATIVE

Summary

The paper analyses semantic properties of the Serbian and Slovenian verb *gledati* when it is supplemented with prepositional accusative that is used to express two types of spatial determinant. The statements with spatial determinant of the first type report on perception action where the percipient's look is directed towards the exterior of an entity expressed with a nominal phrase of prepositional construction. In statements with spatial determinant of the second type, the percipient's look extends into the interior of an entity.

The verb *gledati* in combination with the spatial determinant of the first type is close in meaning to the verb *gledati* with bare accusative. The main difference between them is reflected in the fact that prepositional accusative may not refer to some activity (So that it is not possible to say *Gledao je u poletanje aviona*, *Gledao je u dečiju igru*, but it is possible to say only *Gledao je poletanje aviona*, *Gledao je dečiju igru*). On the other hand, the analysed language material does not provide the confirmation for the thesis of some authors that prepositional accusative emphasises mental focus of the percipient onto the perceived entity.

Keywords: visual perception verbs, complements, prepositional accusative, bare accusative, argument roles.

Željko S. Marković